

УДК 378.14:355.322

Д 81

Альона ДУЛЯ

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті зроблено спробу аналізу компетентнісного підходу, його сутності у підготовці випускників морських навчальних закладів. Зазначено необхідність опрацювання теоретичного базису, оновлення стандартів вищої освіти, створення моделі конкурентоспроможного випускника та формування компетентного майбутнього фахівця галузі. Розкрито особливості академічної підготовки. Обґрунтовано актуальність упровадження компетентнісного підходу у систему професійної підготовки кадрів морської галузі.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, компетенції, професійна компетентність, освітньо-кваліфікаційний рівень, академічна, тренажерна та практична підготовки.*

Постановка проблеми. Вимоги сучасності потребують стрімких змін у системі вищої освіти, зокрема її інтеграції в європейський освітній простір та адаптації до задоволення потреб суспільства у навчанні впродовж життя. Підписанням у 1999 р. Болонської декларації було покладено початок однієї з наймасштабніших реформ вищої освіти. Її актуальним питанням є заміна “системи, орієнтованої на викладача” на “систему, орієнтовану на студента” [10, 16 – 38]. Для реалізації вищезазначеного, перед навчальними закладами професійної підготовки поставлено завдання забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, які були б конкурентоспроможними на національному та

міжнародному ринку праці. Тому одним з основних напрямів модернізації вищої освіти України, враховуючи вимоги Болонського процесу, є упровадження компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Морський торговельний флот є однією з найбільш розвинених галузей світової економіки. Специфіка роботи на судах у морі потребує постійного їх оновлення новим, сучасним, технічним обладнанням, поліпшенням якості фахової підготовки морських фахівців на основі запровадження в навчальний процес морських навчальних закладів новітніх технологій, навчання моряків компетентнісно здійснювати професійну діяльність.

Ідеї компетентнісно-орієнтованої освіти розкриті у працях М.Е. Бершадського, Н.М. Бібік, Л.В. Ващенко, А.А. Вербицького, Е.Ф. Зеєра, І.А. Зимньої, Е.М. Короткова, В.В. Краєвського, А.К. Маркової, А.В. Нестерова, Л.І. Паращенко, В.А. Петрук, Т.А. Петухової, О.І. Пометун, Ю.В. Сухарнікова, В.В. Серікова, А.В. Хуторського, О.В. Шестопалюка та ін.

М. Бершадський вважає, що поява такої категорії, як “компетентнісний підхід”, є дещо штучною, спрямованою на те, щоб сховати старі проблеми під новими штанами [1, 136 – 143].

А. Нестеров звертає увагу на невизначеність концептуального та інноваційного потенціалу компетентнісного підходу, зокрема незрозумілість принципової різниці останнього з історичними психолого-педагогічними концепціями діяльнісної та розвивальної системи спрямованості [6].

Проте більшість дослідників вважають, що компетентнісний підхід в усіх значеннях й аспектах найбільш глибоко відображає модернізаційні процеси, які нині наявні в усіх країнах Європи.

Метою статті є обґрунтування компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців морської галузі.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань:

– з’ясування сутності компетентнісного підходу при підготовці випускників морських навчальних закладів;

– визначення системи компетентнісного підходу, яка необхідна у формуванні професійних компетенцій майбутніх моряків.

Українська освіта тільки починає оперувати поняттям компетентності, а це означає, що системного підходу до нього ще не існує. Аналізуючи науково-методичну літературу, слід зазначити, що компетентнісний підхід має широку амплітуду висловлювань як на його користь, так і щодо його неприйняття. Компетентнісний підхід у системі вищої освіти потребує опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації поняттєвого фонду європейської педагогічної термінології, зрозумілої всім учасникам освітнього простору [4, 48].

Українські педагоги під поняттям “компетентнісний підхід” розуміють спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (соціальних та особистісних) і професійних компетенцій особистості. Такий підхід вимагає: оновлення стандартів вищої освіти, розробки та впровадження єдиних підходів до побудови педагогічної системи, створення моделі випускника вищого навчального закладу [8].

Так, у Законі України “Про вищу освіту” зазначено, що кожний галузевий стандарт підготовки фахівця повинен містити вимоги до компетентності та інших соціально важливих якостей випускника вищого навчального закладу, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації [7].

Як вважає академік НАПН Н. Бібік, компетентність стосовно структури змісту освіти, побудована у сучасних стандартах за галузевим принципом і в програмах, виводить універсальний метарівень, що в інтегрованому вигляді представляє освітні результати [9].

На думку О. Пометун, компетентнісний підхід в освіті пов’язаний з особистісно орієнтовним і діяльнісним підходами до навчання. Він потребує трансформації змісту освіти, яка полягає у використанні принципово інших принципів відбору й структурування, що спрямована на кінцевий результат освітнього процесу – набуття студентами компетентностей [4].

Компетенції виступають ключовим аспектом в оцінці компетентності майбутнього фахівця, оскільки розробка галузевих стандартів вищої освіти на основі компетентнісного підходу вимагає перебудови системи засобів діагностики якості освіти – перехід від оцінювання знань до оцінювання компетенцій випускника вищого навчального

закладу. Як зауважують окремі науковці, по суті відбувається перехід до нової парадигми освіти (А. Вербицький, О. Ларіонова) [3].

Під терміном “компетенція” українські вчені: О. Овчарук, О. Локшина, О. Савченко, С. Рубачева, Л. Таращенко, які розробили міжнародний проект “Освітня політика та освіта, “рівний – рівному”, розуміють передовсім коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати/набувати компетентність (компетентності) у певній сфері діяльності.

Суспільство потребує фахівців не з “механічно” набутими знаннями, а з духовно-особистісним, творчим та культурним досвідом. У своїх працях важливість і актуальність культурологічної моделі змісту освіти висвітлюють В. Краєвський та І. Лернер. Вони визначають чотири основні компоненти культурного досвіду: знання у різних галузях діяльності, досвід виконання різних видів діяльності, досвід творчої діяльності та досвід емоційно-ціннісного ставлення до об’єктів та способів діяльності людини. Саме оволодіння певним досвідом призводить до соціалізації майбутнього фахівця. Сучасна освіта не зводиться до простого заучування та відтворення набутих знань, а включає в себе обов’язково культуровідповідне навчання – взаємодію навчання та викладання [12].

Випускник повинен оволодівати не стільки сумою знань, скільки набором “компетенцій” – професійних умінь і навичок. Компетенція включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті), предметна галузь, у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності [3].

Кожна компетенція випускника повинна забезпечуватися відповідною кількістю дисциплін і практик, що поєднані у відповідні модулі, а зміст модулів – повністю відповідати рівню набутих компетенцій. Одним з перших кроків є формування компетенцій за програмами дисциплін (дисциплінарних компетенцій); другим

кроком, віднесення дисциплінарних компетенцій до ключових або професійних; третім кроком є визначення основних компетенцій.

Адже, як відомо, компетентність передбачає не лише наявність знань у певній галузі, а й наявність певної кваліфікації. А головне – можливість, право та повноваження виконувати певний вид роботи.

На думку дослідників А. Вербицького, Е. Короткова, О. Ларіонової та інших, тільки частина із системи концепцій може бути сформована у процесі освітньої та професійної підготовки в закладах вищої освіти. Компетенції як результат навчання у ВНЗ становлять основу подальшого розвитку професіоналізму й особистості фахівця. “Зі зростанням фахівця як професіонала не тільки змінюються його компетентності, але й збільшується число “засвоєваних” ним компетенцій, що означає появу якісних змін у його професійній діяльності. Сфера компетенцій може об’єктивно розширюватися, якщо у фахівця є професійне зростання, і може залишатися сталою, якщо працівник не орієнтований на більш високі результати своєї праці” [13, 114].

Ю. Сухарніков зазначає, що з підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня (соціокультурного рівня компетентності) студента, частка освітніх компетенцій знижується, а частка професійних компетенцій збільшується [10, 16 – 38].

Зауважимо, що коло професійних компетенцій фахівця зростає і розширюється з набуттям професійного досвіду або подальшого навчання, що, по суті, є переходом на вищий освітньо-кваліфікаційний рівень відповідно до Національної рамки кваліфікацій (НРК).

Враховуючи, що Україна є практично третьою державою з підготовки морських офіцерів для міжнародного торговельного флоту, випускники повинні відповідати вимогам Міжнародної морської організації (ІМО). Ці вимоги викладено у міжнародному кодексі з дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ), в основі якого лежить багаторівнева підготовка морських спеціалістів на основі компетентнісного підходу [10].

Наприклад, у процесі підготовки суднових механіків передбачено п’ять рівнів, починаючи від рядового і закінчуючи старшим механіком.

Перші два рівні готує ліцей, другий – коледж, третій, четвертий – академія. Для кожного рівня виділено основні функції, які той чи інший фахівець має виконувати на судні, а кожна функція визначає певні компетенції, якими має володіти претендент на обіймання відповідної посади. Що вищий рівень підготовки, то більшою кількістю компетенцій повинен володіти претендент, включаючи компетенції попередніх рівнів.

У контексті визнаної необхідності поліпшення якості підготовки фахівців морської галузі, відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 р. № 522 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26.12.2000 р. за № 946/5167, Херсонська державна морська академія (ХДМА) активно включилася у цей процес та отримала статус експериментального вищого навчального закладу на 2014 – 2018 рр. Тема дослідницько-експериментальної роботи: “Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі підготовки фахівців морської галузі” (наказ МОН № 1148 від 07.10.2014 р. “Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі ХДМА”). У зв’язку з цим в академії створена робоча група, яка напрацьовує теоретичний матеріал і виробляє основні підходи до викладання спеціальних дисциплін. Це надасть можливість удосконалити систему навчально-виховного процесу і тим самим забезпечить високий рівень кваліфікації випускників академії.

Безумовно, для підвищення професійної підготовки фахівців морської галузі слід: відкоригувати навчальні плани, навчальні програми усіх циклів відповідно до вимог компетентнісного підходу (табл. 1), сформулювати перелік навчальних дисциплін варіативної частини, відкоригувати навчально-методичні комплекси всіх навчальних дисциплін, переглянути підходи до організації практичної підготовки.

Формування професійної компетентності здійснюється за двома взаємопов’язаними та взаємодоповнювальними напрямками, а саме: академічна підготовка в стінах навчальних закладів і тренажерна підготовка у відповідних тренажерних центрах.

**Схема послідовності побудови навчальної програми
та міжпредметних зв'язків**

1	Сфера компетенцій
2	Знання, розуміння та професійні компетентності
3	Методи демонстрації компетентності
4	Критерії для оцінки компетентності
5	Навчальна дисципліна, в рамках якої забезпечується оволодіння компетенцією
6	Перелік тем відповідної навчальної дисципліни, кількість годин, форма проведення
7	Перелік навчального матеріалу циклу математичної та природничо-наукової підготовки, що необхідний для оволодіння матеріалом
8	Перелік навчального матеріалу циклу професійної та практичної підготовки, що необхідні для оволодіння матеріалом

Академічна підготовка поєднує теоретичне навчання і практичну підготовку загальної професійної спрямованості. Тренажерна підготовка спрямована на прищеплення кандидатам на зайняття відповідної посади вузькопрофесійних знань, умінь і навичок. Тільки ефективне поєднання обох видів підготовки може дати той результат, на який сьогодні розраховує роботодавець.

У нових навчальних планах частину тренажерних курсів передбачається інтегрувати до структури академічних дисциплін. Так, на II курсі курсанти вивчають навчальну дисципліну “Безпека життєдіяльності”, до якої інтегрується відповідний тренажерний курс. Аналогічно тренажерний курс “Рефрижераторний контейнер” інтегрується в дисципліну “Суднові холодильні установки”.

Наприклад, до навчальних планів уведена нова дисципліна “Менеджмент морських ресурсів”. Цей курс спрямовано на встановлення позитивних стосунків між офіцерами і сприяння ефективному спілкуванню та адекватному сприйняттю думок офіцерів у командній роботі, виховання у них зразкових лідерських умінь і дотриманню стандартних процедур у прийнятті рішень. Вивчення цього курсу дасть можливість істотно знизити ризики виникнення

морських аварій, спричинених впливом так званого “людського фактора”, впливатиме на розв’язання питань ефективної взаємодії членів суднового екіпажу в екстремальних умовах, на прийняття виважених і адекватних ситуаціям управлінських рішень, виховання лідерських якостей у осіб командного складу суден [11, 5 – 6].

В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини й працівника, який має необхідні знання, професіоналізм, уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність.

Незважаючи на розбіжності та різну термінологію, можна переконатися, що для всіх спільними вважаються уміння, які необхідні для реальної життєдіяльності – професійні, уміння адекватного застосування знань, отримання інформації, поновлення знань та продовження навчання, самоосвіта, соціальні та комунікативні уміння, уміння спілкуватися, розв’язувати проблеми та суперечні питання або конфлікти, працювати в команді, відчувати відповідальність тощо.

Така система підготовки, прийнята в більшості країн світу, для України є новим напрямком. Тому актуальність упровадження компетентнісного підходу до системи професійної підготовки кадрів буде посилюватися з урахуванням виходу нашої країни на світові ринки праці, а для нашої морської галузі, яка вже є міжнародною, таке завдання – першочергове.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що освітній процес необхідно спрямувати на формування та розвиток ключових і професійних компетенцій особистості шляхом оновлення стандартів вищої освіти та створення моделі випускника, який буде конкурентоспроможним на сучасному ринку праці. Для підвищення професійної підготовки випускника необхідно: відкоригувати навчальні плани, навчальні програми усіх циклів відповідно до вимог компетентнісного підходу, сформулювати перелік навчальних дисциплін варіативної частини, відкоригувати навчально-методичні комплекси всіх навчальних дисциплін, переглянути підходи до організації практичної підготовки.

Реалізація всіх запланованих заходів сприятиме розв’язанню стратегічних завдань національної морської освіти при підготовці

майбутніх фахівців морської галузі в контексті компетентнісного підходу в нових економічних і соціокультурних умовах інтеграції України до Європейського освітнього простору.

Висновки. У сучасних умовах доцільно продовжити роботу з визначення підходів щодо побудови навчального процесу у ВНЗ для формування компетентності майбутнього фахівця морської галузі на основі визначених компетенцій як кінцевого результату учіння студента. Це може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Література

1. Бершадский М.Е. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? / М.Е. Бершадский // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 136 – 143.
2. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. Бібік // Основна школа. – 2005. – Вип. 3 – 4.
3. Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образование : проблемы интеграции / А.А. Вербицкий, О.Т. Ларионова. – М. : Логос, 2010. – 336 с.
4. Кодекс з підготовки і дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ). Офіційний перекл. – К. : Міністерство промислової політики України, 2010. – 530 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики України / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
6. Коротков Е.М. Управление качеством образования : учебное пособие [для вузов] / Е.М. Коротков. – М. : Академический проект : Мир, 2006. – 320 с.
7. Сучасні проблеми морського транспорту та безпеки мореплавання : матеріали II Всеукр. студ. наук. конф. (м. Херсон, 22 листопада 2012 року). – Херсон : Видавництво ХДМА, 2012. – 212 с.
8. Нестеров А.В. Контроль и оценка знаний обучаемых в системе управления качеством образования : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / А.В. Нестеров. – СПб., 2004. – 21 с.
9. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.І. Прометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К., 2004. – 111 с.
10. Сухарніков Ю. Концептуальні підстави розробки і впровадження національної рамки (академічних) кваліфікацій України / Ю. Сухарніков // Вища школа. – 2012. – № 3. – С. 16 – 38.
11. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції : досвід Європейських країн / І. Тараненко ; за ред. І.Г. Ємакова // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. – К. : "Контекст", 2000. – 336 с.

12. Теоретические основы содержания общего среднего образования / под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. – М., 1983.

13. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти : лист МОН України від 31.07.2008 № 1/9 – 484. – [за заг. ред. В.Д. Шинкарука ; укл.: Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, В.Л. Гуло, Л.О. Котоловець, Н.І. Тимошенко].

Дуля А. Подготовка будущего специалиста морской отрасли в контексте компетентностного подхода. В статье сделана попытка анализа компетентностного подхода, его сути при подготовке выпускников морских учебных заведений. Отмечена необходимость обработки теоретического базиса, обновление стандартов высшего образования, создания модели конкурентного выпускника и формирование компетентного будущего специалиста отрасли. Раскрыты особенности академической подготовки. Обращено внимание на актуальность внедрения компетентностного подхода в систему профессиональной подготовки кадров морской отрасли.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенции, профессиональная компетентность, образовательно-квалификационный уровень, академическая и тренажёрная подготовки.

Dulia A. Future marine industry specialist preparation according to the competency approach. The article attempts to analyze competency approach. Essence of the competency approach is the one of the main directions of modernization of higher education, providing training of qualified personnel, which would be competitive in the national and international labor market. It is indicated that competitive approach in higher education needs to study a new theoretical basis, updating higher education, creating a model of competitive graduate and professional future by the competent maritime industry.

Key words: competentive approach, competence, professional competence, education level, academic, training and practical training.